

Jane Vaneheim

TERUG NAAR DE OUDE MAAT

Jane Vaneheim

TERUG NAAR DE OUDE MAAT

Herinnering aan ritme, kring en gedragen zijn

Auteursrecht

© 2025 Jane Vaneheim

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

Eerste druk 2026

ISBN: 9789465382678

Opmaak, tekst en symboliek in samenwerking met
Patrick Frank van der Heijden

Bravenewbooks Nederland

Inhoudsopgave

VOORWOORD – JANE VANEHEIM.....	1
DEEL I – WIE WIJ WAREN.....	3
DEEL II – DE MENS IN HET RITME VAN DE AARDE.....	27
TEIL III – DE JAARKRING	60
DEEL IV – DE RUNEN – DE TAAL VOOR DE WOORDEN	98
DEEL V – HERINNERING ALS WEG	119
DEEL VI – WAT DRAAGT, WANNEER WIJ GAAN.....	139
NAWOORD	143

VOORWOORD – JANE VANEHEIM

Dit boek is niet ontstaan omdat iets uitgelegd moest worden. Het is ontstaan omdat iets niet langer wilde zwijgen. Niet luid, niet dringend, maar als een zachte adem die telkens terugkeert, tot je eindelijk stilhoudt en luistert.

Sommige boeken willen gelezen worden, andere willen aangeraakt worden. Dit behoort tot de tweede soort.

Er bestaan herinneringen die niet in het hoofd wonen. Ze leven dieper. In het lichaam. In het ritme van de adem. In dat stille weten dat zich soms meldt wanneer de wereld tot rust komt. Dit boek spreekt precies tot die plek. Niet om antwoorden te geven, maar om iets wakker te roepen dat er altijd al was. Iets ouds. Iets vertrouwds. Iets dat nooit werkelijk verloren is gegaan.

Wij leven in een tijd die zich heeft verwijderd van de cirkels. Van de natuurlijke overgangen. Van de stilte tussen de dingen. Alles beweegt voorwaarts, sneller, luider, rechter. En toch leeft onder dit oppervlak een ander tijdsgevoel voort. Een traag gevoel. Een cyclisch gevoel. Eén dat niet aandringt, maar draagt.

Dit boek is een uitnodiging om je opnieuw te herinneren hoe het voelt om in dat ritme te staan.

De wereld waaruit dit boek spreekt is geen romantisch verleden en geen geïdealiseerd gisteren. Zij is een innerlijke ruimte. Een ruimte die vele culturen kenden, lang voordat zij benoemd werd. Een ruimte waarin de natuur geen decor is, maar een tegenover. Waarin tijd niet wordt gemeten, maar ervaren. Waarin duisternis niet wordt gevreesd, maar erkend als deel van het geheel.

Het gaat hier niet om geloof en niet om afwijzing. Niet om goed of fout. Niet om systemen, religies of verklaringen. Wat hier meeklinkt is zachter. Dieper. Het is de herinnering aan een leven dat ingebed was in cycli, overgangen en drempels. Aan een bestaan dat wist wanneer het tijd was om te handelen en wanneer het tijd was om te wachten.

Dit boek wil niets bewijzen. Het stelt geen stellingen op en vraagt geen instemming. Het opent een ruimte. Een ruimte waarin de lezer zichzelf kan ontmoeten. Misschien in een gevoel van vertrouwdheid. Misschien in een zachte onrust. Misschien in een stilte die lange tijd niet is gevoeld. Alles daarvan is welkom.

De oude wegen waar hier over wordt gefluisterd, leiden niet terug naar een verdwenen wereld. Zij leiden naar binnen. Naar dat deel in de mens dat nog weet dat alles met elkaar verbonden is. Dat verlies en herinnering bij elkaar horen. Dat wat onderdrukt, bedolven of vergeten werd niet dood is, maar wacht.

Dit boek is geen leerboek. Het is een grimoire in de oorspronkelijke betekenis. Een drager van herinnering. Van echo. Van het zachte weten dat zich niet opdringt, maar verschijnt wanneer men bereid is langzamer te worden.

Het is geen wegwijzer, maar een metgezel. Geen licht, maar een hand in de schemering.

Wanneer je dit boek opent, doe dat dan niet om iets nieuws te leren, maar om iets ouds terug te vinden. Misschien weet je nog niet wat het is. Misschien kun je het nog niet benoemen. Dat hoeft ook niet.

Het is voldoende dat je voelt dat iets in jou antwoordt.

En wanneer dat gebeurt, dan heeft dit boek zijn doel vervuld.

Liefs,

Jane Vaneheim

A stylized, handwritten signature of Jane Vaneheim in a cursive script, featuring elegant loops and flourishes.

DEEL I – WIE WIJ WAREN

Het begint niet daar waar verhalen gewoonlijk beginnen. Het begint niet met een uitleg en niet met een oorsprong. Het begint aan een drempel, op een plek waar iets in jou even inhoudt, zonder precies te weten waarom. Een moment waarin de tijd kort zachter wordt. Alsof de wereld een ademhaling langer nodig heeft dan anders. In deze tussenruimte opent zich herinnering, niet als beeld, maar als gevoel. Dat gevoel is niet nieuw. Het heeft geen naam, omdat het die niet nodig heeft. Het is het stille weten dat het leven ooit anders werd gedragen. Niet lichter, niet zachter in uiterlijke zin, maar meer ingebed. Meer verweven. Alsof de mens toen niet probeerde zijn plaats te vinden, omdat hij die nooit was kwijtgeraakt. Sommige herinneringen behoren niet toe aan één enkel mens. Ze behoren tot het mens-zijn zelf. Ze bewegen zich door generaties als een stille stroom onder het oppervlak. Je kunt hem overbouwen, je kunt hem overstemmen, maar je kunt hem niet laten verdwijnen. Dit hoofdstuk spreekt vanuit die stroom. Niet om hem zichtbaar te maken, maar om hem voelbaar te laten worden.

Er was een manier waarop de mens in de wereld stond zonder zich ervan te scheiden. Hij beschouwde de aarde niet als iets onder zich en de hemel niet als iets boven zich. Beiden waren aanwezigheid. Beiden waren relatie. De grond droeg niet alleen het lichaam, hij droeg herinnering. De hemel was niet ver weg, maar ademend. Tijd had toen geen gewicht in de zin van druk. Zij was geen tegenstander, geen maatstaf, geen bezit. Tijd was beweging. Komen en gaan. Dichterbij komen en terugtreden. Zoals eb en vloed. Zoals in- en uitademen. Niemand hoefde de tijd achterna te lopen, omdat zij niemand verliet. De mens leefde niet in fragmenten. Niet gescheiden in arbeid en rust, in alledaagsheid en betekenis. Alles vloede in elkaar over. Het vuur dat voedsel bereidde, verwarmde tegelijk de gemeenschap. Het lopen door het woud was niet enkel verplaatsing, maar ontmoeting. Elke stap was deel van een groter verband, ook wanneer men dat niet benoemde.

Het was een wereld waarin luisteren belangrijker was dan spreken. Woorden werden niet verzameld, maar geplaatst. Ze hadden gewicht, omdat ze uit de stilte kwamen. Tussen de woorden lag ruimte. Ruimte waarin iets groters aanwezig was dan mening of wil. Het lichaam was geen object dat beheerst moest worden. Het was een mede-weter. Het reageerde op kou en warmte, op licht en donker, op nabijheid en terugtrekking. Moeheid was geen gebrek, maar een signaal. Pijn was geen vijand, maar een grens die gehoord wilde worden. In deze wereld wist men dat niet elke tijd gelijk is. Er waren tijden van openen en tijden van verzamelen. Tijden waarin men naar buiten ging en tijden waarin men zich terugtrok. Niets daarvan hoefde verklaard of gerechtvaardigd te worden. Het was deel van de natuurlijke stroom. De duisternis had haar plaats. Zij was niet het tegendeel van licht, maar diens diepte. In haar lagen rust, verzameling en voorbereiding. De dood was geen afbreuk, maar een overgang. Een verandering van vorm, niet het einde van beweging.

Misschien is het dit weten dat vandaag zo vreemd aanvoelt en toch zo vertrouwd klinkt. Niet omdat we het vergeten zijn, maar omdat we geleerd hebben het te passeren. De moderne wereld vraagt richting, snelheid, helderheid. Het oude vroeg aanwezigheid. Onder deze herinnering ligt een nog stillere laag. Eén die zich niet in beelden toont, maar

in het lichaam. Misschien een trekken, een inhouden, een gevoel van weidsheid of melancholie zonder concrete aanleiding. Deze laag spreekt niet luid. Zij wacht. Wat later werd gescheiden, was toen verbonden. Mens en landschap. Doen en zijn. Weten en vertrouwen. Er was geen noodzaak om alles te benoemen, omdat het benoemde nooit belangrijker was dan het beleefde.

Deze oude manier van zijn was niet ideaal. Zij kende ontbering, verlies, onzekerheid. Maar zij kende ook inbedding. Niemand viel buiten het verband, omdat het verband verder reikte dan het individuele leven. Wanneer dit hoofdstuk over 'wij' spreekt, bedoelt het geen stam, geen volk, geen afkomst. Het bedoelt een innerlijke toestand. Een plaats in de mens die weet hoe het is om gedragen te worden. Niet beschermd tegen alles, maar gehouden in het geheel. Misschien herken je deze plaats in jezelf. In momenten waarin je je dichter bij de wereld voelt dan anders. In ogenblikken waarin stilte niet leeg is, maar vol. In tijden waarin je lichaam meer lijkt te weten dan je denken. Dit hoofdstuk wil je niet terugbrengen. Het wil je herinneren. Niet aan feiten, maar aan gewaarwording. Niet aan geschiedenis, maar aan verbondenheid. Want wat wij waren, is niet voorbij. Het is bedolven, overlaagd, overstemd. Maar het leeft. In het verlangen naar kringlopen. In de moeheid tegenover rechtlijnigheid. In de wens om weer deel te zijn, in plaats van voortdurend onderweg te zijn.

Dit eerste hoofdstuk is een drempel. Geen begin in de gebruikelijke zin. Het eist niets. Het belooft niets. Het opent slechts een ruimte waarin iets ouds weer mag ademen. Wie hier verblijft, hoeft niets te begrijpen. Het is genoeg om te voelen. En misschien is precies dat het ware begin.

Voor herinnering gestalte aanneemt, is er een drempel. Een plaats zonder vorm, waar nog niets beslist is. Daar is geen beeld, geen verhaal, geen gedachte. Alleen een stil gewaarzijn. Alsof iets in jou de adem inhoudt, niet uit angst, maar uit aandacht. Deze plaats is stil, maar niet leeg. Zij draagt gewicht. Aan deze drempel staat de mens niet als vrager. Hij staat als luisteraar. Er valt niets te begrijpen en niets te doorgronden. Alles wat hier gebeurt, gebeurt onder de taal. Zoals het eerste licht voor de ochtend. Zoals het afnemen van de wind vlak voor de nacht. In deze stilte begint het oude te werken. Niet als verleden, maar als nabijheid. Het dringt zich niet op. Het wacht. En juist daarin ligt zijn kracht. Wat kan wachten, hoeft niets te bewijzen.

De mens was ooit vertrouwd met deze toestand. Niet omdat hij haar benoemde, maar omdat hij haar kende. Hij wist wanneer hij moest blijven staan. Wanneer een stap te veel zou zijn geweest. Wanneer luisteren belangrijker was dan handelen. Deze vaardigheid was niet uitzonderlijk. Zij was alledaags. De wereld sprak niet in woorden, maar in bewegingen. In veranderingen van licht. In de manier waarop dieren de ruimte betraden of meden. In de wijze waarop de grond onder de voeten meegaf of weerstand bood. De mens antwoordde daarop niet met analyse, maar met afstemming. Niet uit onderwerping, maar uit relatie. Deze relatie kende geen haast. Zij werd gedragen door het weten dat alles zijn eigen moment heeft. Dat niets gedwongen hoeft te worden. Dat een te vroege stap evenveel kan verstoren als een te late.

Misschien is het dit weten dat vandaag zo vreemd aanvoelt. Niet omdat het verdwenen is, maar omdat er nauwelijks nog ruimte is voor drempels. Alles moet beslist worden. Alles moet benoemd worden. Alles moet een doel hebben. Maar het oude leefde van het doelloze. Van het ertussenin. Aan de drempel was de mens volledig lichaam. Gedachten traden terug. Gewaarwording kwam naar voren. De huid luisterde. De adem antwoordde. Het hart stemde zich af. Niets daarvan gebeurde bewust. Het gebeurde omdat het natuurlijk was. De drempel was geen plaats van aarzeling. Zij was een plaats van uitlijning. Wie hier verbleef, ging later helderder. Niet sneller, maar stimmiger.

In de huidige wereld wordt drempel vaak verward met stilstand. Toen was zij voorbereiding. Verzameling. Een ruimte waarin het innerlijke zich mocht ordenen voordat het uiterlijke zich bewoog. Dit hoofdstuk zelf is zo'n drempel. Het spoort je niet aan om verder te gaan. Het nodigt je uit om hier te blijven. Nog één ademhaling langer. Nog één moment dieper. Want pas wanneer de mens opnieuw leert bij drempels te verwijlen, kan herinnering zich ontfouwen. Niet als gedachte, maar als terugkeer.

Tijd had toen geen richting. Zij bewoog zich niet als een pijl, maar als een cirkel die zich telkens weer raakt zonder zich te herhalen. Er was geen vroeger waar men naar moest verlangen en geen later dat men moest afdwingen. Alles gebeurde op het juiste moment, niet omdat iemand het bepaalde, maar omdat het moment zelf rijp was. De mens leefde niet in verwachting. Verwachting hoort bij een tijd die vooruit snelt. Toen leefde men in tegenwoordigheid. Niet als oefening, niet als doel, maar als natuurlijke toestand. De blik rustte niet voortdurend op wat nog moest komen. Hij bleef bij wat er was. En juist daarin lag een diepe vorm van veiligheid. Veiligheid betekende niet dat alles voorspelbaar was. Integendeel. Het leven was open, soms ruw, soms onvoorspelbaar. Maar deze openheid was geen gebrek. Zij was ruimte. Ruimte waarin de mens leerde zich te bewegen zonder zich vast te klampen.

Er waren dagen die zich uitrekten en nachten die zich verdichtten. Tijden waarin nauwelijks iets gebeurde en andere waarin alles tegelijk in beweging kwam. Niemand probeerde deze verschillen glad te strijken. Ze werden aanvaard. Want gelijkmatigheid was geen ideaal. Ritme was het. De mens wist dat niet elk uur dezelfde waarde draagt. Sommige uren waren uiterlijk leeg en toch vol betekenis. Andere waren gevuld met handeling, maar innerlijk stil. Dit fijne aanvoelen ging verloren toen tijd iets werd dat gemeten, verdeeld en gevuld moest worden. Toen was tijd geen vat dat gevuld wilde worden. Zij was een stroom waarin men stond. Men stapte erin en stapte er weer uit. Zonder haast. Zonder schuldgevoel.

Misschien is het deze ervaring die vandaag zo moeilijk bereikbaar is. Niet omdat zij onmogelijk is geworden, maar omdat er nauwelijks nog ruimte is voor richtingloosheid. Alles moet ergens naartoe. Alles moet een doel dienen. Maar het oude kende tijden zonder doel. Tijden waarin zijn genoeg was. Richtingloosheid was geen verlies. Zij was openheid. Wie niet wist waar hij heen ging, kon horen waar het leven hem droeg. De weg ontstond in het gaan. Niet als plan, maar als antwoord. In die tijd had de mens geen behoefte om zichzelf voortdurend te situeren. Hij hoefde niet te weten wie hij was om te zijn. Identiteit was geen concept. Zij was geleefde relatie. Met de aarde. Met de anderen. Met de cycli die kwamen en gingen.

Vandaag wordt tijd vaak ervaren als iets dat dringt. Toen droeg zij. Zij legde zich om de mens heen als een wijde mantel. Niet strak, niet knellend, maar beschermend. Als je vandaag soms het gevoel hebt dat de tijd je ontglipt, dan is dat misschien geen persoonlijk falen. Misschien is het een echo van deze oude ervaring die zich meldt. Een stille aanwijzing dat tijd niet bedoeld is om opgejaagd te worden. Dit hoofdstuk blijft hier bewust. Het gaat niet verder. Het dringt niet. Het verblijft in deze richtingloosheid, zodat je haar opnieuw kunt voelen. Niet als concept, maar als toestand. Want voordat de mens wist waar hij heen ging, wist hij wanneer hij moest blijven staan. En misschien is precies dat iets wat wij opnieuw mogen herinneren.

Voordat de mens begon te verklaren, wist het lichaam. Niet als instinct in enge zin, maar als stil geheugen. Het lichaam herinnerde zich kou en warmte, nabijheid en afstand, het juiste maat tussen beweging en rust. Het droeg dit weten niet als informatie, maar als stemming. Als een fijn aanvoelen voor wanneer iets klopte en wanneer niet. Het lichaam was geen instrument dat gebruikt werd. Het was een plaats van luisteren. De huid nam waar wat woorden niet konden vatten. De adem paste zich aan lang voordat een gedachte ontstond. Het hart reageerde zonder te vragen. Alles in het lichaam was deel van een grotere dialoog met de wereld.

In deze oude manier van zijn was het lichaam niet gescheiden van het buiten. Het antwoordde op de aarde, op het weer, op het licht. Het trok zich terug wanneer de duisternis kwam. Het opende zich wanneer de warmte bleef. Deze bewegingen waren niet wilsmatig. Zij waren natuurlijk. Pijn was geen vijand, maar een grens die sprak. Moeheid was geen gebrek, maar een roep om verzameling. Honger was geen probleem, maar een teken van verbinding. Niets daarvan werd moreel beoordeeld. Het werd gehoord. De mens wist dat het lichaam zich herinnert, ook wanneer het verstand vergeet, en dat ervaringen zich niet alleen in het denken opslaan, maar in het weefsel van het zijn. In de houding. In de manier van lopen. In de wijze waarop men inhoudt.

Misschien voel je tijdens het lezen iets daarvan. Een resonantie in je eigen lichaam. Een langzamer wordende adem. Een afnemen van innerlijke spanning. Dat is geen toeval. Het is herkenning. Het lichaam droeg de ritmen van de aarde in zich. Het wist van tijden van waken en tijden van terugtrekking. Van de behoefte aan nabijheid en de behoefte aan alleen-zijn. Dit weten hoefde niet geactiveerd te worden. Het was er. Later werd het lichaam iets dat overwonnen moest worden. Gedisciplineerd. Gestuurd. Gevormd. Maar in de oude wereld was het leraar. Niet in de zin van autoriteit, maar in de zin van betrouwbaarheid. Het toonde waar maat was en waar overbelasting begon. In deze betrouwbaarheid lag een diepe rust. De mens hoefde niet voortdurend te beslissen hoe hij moest zijn. Hij volgde wat zich toonde. Wat stimmig aanvoelde.

Misschien is het juist deze relatie tot het lichaam die vandaag zo kwetsbaar is geworden. Niet omdat het lichaam zwijgt, maar omdat het wordt overstemd. Toch is het niet opgehouden te spreken. Het wacht. Dit hoofdstuk nodigt er niet toe uit het lichaam iets te leren. Het nodigt uit om het weer toe te staan zich te herinneren. Want het draagt meer geschiedenis dan welk boek ook zou kunnen bevatten.

De duisternis was geen plaats van angst. Zij was een ruimte. Een ruimte waarin het leven zich terugtrok om zich te verzamelen. Wanneer het licht afnam, verdween de betekenis niet. Zij verplaatste zich naar binnen. De mens wist dat niet alles zichtbaar hoeft te zijn om werkzaam te zijn. In de duisternis lag geen bedreiging, maar diepte. Zij was de plaats waar dingen zich ordenden zonder benoemd te worden. Het zaad lag in de grond. De adem werd trager. De stemmen werden zachter. Niet uit gebrek, maar uit aandacht. Verlies hoorde bij deze ruimte. Niet als breuk, maar als deel van de kringloop. Wat ging, liet sporen na. Wat eindigde, veranderde van vorm. De mens rouwde, maar hij viel niet buiten de orde. Rouw was een weg, geen toestand. Zij leidde erdoorheen, niet ervan weg.

De dood was geen grens waarachter niets meer lag. Hij was een drempel. Een overgang van zichtbaarheid naar herinnering. Van nabijheid naar een andere vorm. De duisternis hield deze overgang vast, zodat hij niet brak. Er waren tijden waarin niets werd gedaan. Tijden van wachten. Tijden van zwijgen. Deze tijden golden niet als leeg. Zij waren noodzakelijk. In hen verzamelde zich wat later weer vorm aannam. De mens wist dat licht niet uit zichzelf ontstaat. Het groeit uit de duisternis. Zonder nacht geen morgen. Zonder terugtrekking geen nieuw begin. Deze waarheid hoefde niet verdedigd te worden. Zij werd geleefd.

Misschien is het deze verhouding tot de duisternis die vandaag zo verloren lijkt. Niet omdat de duisternis verdwenen is, maar omdat zij niet meer wordt gedragen. Zij wordt vermeden, verlicht, toegedekt. Maar wat geen ruimte krijgt, keert terug als onrust. In de oude wereld mocht de duisternis er zijn. Zij had haar plaats in het jaar, in het leven, in het innerlijk van de mens. Niemand verwachtte van haar dat zij licht zou zijn. Niemand eiste van haar antwoorden. Deze aanvaarding schiep vertrouwen. De mens wist dat ook tijden van leegte deel van de weg zijn. Dat stilstand niet gelijkstaat aan falen. Dat terugtrekking geen vlucht is, maar verzameling.

Misschien raakt dit je op een gevoelig punt. Misschien herken je hierin iets wat je zelf te lang hebt vermeden. Als dat zo is, laat het dan rustig gebeuren. Dit hoofdstuk heeft geen haast. De duisternis waarover hier wordt gesproken, wil niets afnemen. Zij wil dragen. Zij is de ruimte waarin het oude zich mag loslaten en het nieuwe zich kan voorbereiden.

Het woord 'wij' had toen geen gewicht in de zin van afbakening. Het sloot niemand uit en niemand in. Het was geen belijdenis, geen lidmaatschap, geen identiteit. Het was een toestand. Een stil weten dat je niet afgescheiden bent. De mens ervoer zichzelf niet als een enkeling die bij een groep moest horen. Hij was ingebed. In het landschap. In de opeenvolging van de dagen. In de gemeenschap van de levenden en van hen die gegaan waren. Dat ingebed-zijn hoefde niet bevestigd te worden. Het was voelbaar. Gemeenschap ontstond niet door afspraak, maar door aanwezigheid. Men was samen, omdat men samen was. Niet uit plicht, niet uit idee, maar uit nabijheid. Nabijheid in het doen. Nabijheid in het zwijgen. Nabijheid in het dragen van het alledaagse. Het 'wij' leefde niet in grote woorden. Het toonde zich in kleine bewegingen. In de manier waarop plaats werd gemaakt. In de wijze waarop gewacht werd. In de vanzelfsprekendheid waarmee men er voor elkaar was, zonder het te hoeven benoemen. Niemand hoefde zich te verklaren om erbij te mogen horen. Erbij horen was geen doel. Het was uitgangspunt. De mens wist dat hij een plek had voordat hij iets presteerde. Dat weten gaf houvast. Geen zekerheid in

moderne zin, maar betrouwbaarheid. Ook de voorouders hoorden bij dit wij. Zij waren niet ver weg. Zij waren herinnering in de bodem, in het naamloze, in het herhalen van bepaalde gebaren. Men sprak niet voortdurend over hen. Men leefde met hen.

Misschien is het juist deze vorm van verbondenheid die vandaag zo pijnlijk ontbreekt. Niet zozeer het ontbreken van gemeenschap op zich, maar het ontbreken van een wij zonder doel. Geen project. Geen plan. Geen eindpunt. Alleen er-zijn. Wanneer het wij vandaag wordt gezocht, gebeurt dat vaak via afbakening. Via identiteit. Via mening. Maar het oude wij had dat allemaal niet nodig. Het was stil. Het droeg. Het vroeg niet wie je bent. Het hield je vast terwijl je werd. Dit hoofdstuk richt zich tot dat wij niet om het te definiëren. Het laat het meeklinken. Als een verre echo die vertrouwd klinkt zonder grijpen te zijn. Misschien voel je tijdens het lezen een zachte verdrietigheid. Of warmte. Of allebei tegelijk. Ook dat hoort erbij. Herinnering is zelden eenduidig. Het wij waar hier over wordt gefluisterd, is niet verdwenen. Het heeft zich teruggetrokken in ruimtes die vandaag nog maar zelden betreden worden. In traagheid. In stilte. In echte ontmoetingen zonder doel. Wie die ruimte binnengaat, doet dat niet als deel van een groep, maar als mens. En misschien is dat precies genoeg.

Onder alles wat zichtbaar is, ligt een beweging die zich niet toont. Zij werkt zacht. Zij ordent zonder in te grijpen. Zij draagt zonder zich op te dringen. Die beweging was de mens vertrouwd. Hij leefde niet aan de oppervlakte van de dingen, maar in hun diepte. Hij wist dat het wezenlijke zelden luid is, dat betekenis niet woont waar veel gebeurt, maar waar iets naklinkt. Beslissingen werden niet uit druk geboren, maar uit rijpheid. Woorden ontstonden niet uit haast, maar uit noodzakelijkheid. Die diepte was geen plaats die je betrad. Zij was er altijd. Zoals water onder ijs. Zoals wortel onder aarde. Je hoefde haar niet te zoeken. Je hoefde alleen op te houden haar te overdekken. De mens bewoog over die diepte heen zonder haar te verlaten. Zij was deel van elke stap, elke blik, elke stilte. Ook wanneer er niets bijzonders gebeurde, was zij aanwezig. Juist dan.

Misschien is dat wat vandaag vaak ontbreekt. Niet diepte op zich, maar het vertrouwen dat zij er is, ook wanneer zij zich niet laat zien. Dat niet alles zichtbaar, verklaarbaar of bruikbaar hoeft te zijn om betekenis te dragen. In de oude wereld mocht iets onder de oppervlakte blijven. Niet uit verdringing, maar uit eerbied. Men wist dat sommige dingen pas werkzaam blijven wanneer je ze niet aanraakt. Niet benoemt. Niet naar boven trekt. Dit weten schiep een ander soort geduld. Een geduld dat niet wacht om iets te krijgen, maar wacht om niets te verstoren. Misschien herken je in jezelf een plek die op een vergelijkbare manier werkt. Een ruimte die je zelden bezoekt, omdat zij geen eisen stelt. Zij is er gewoon. Stil. Dragend. Onaandringend. Dit hoofdstuk raakt die ruimte maar heel licht aan. Het duikt niet omlaag om iets te halen. Het laat haar ademen. Want herinnering die werkelijk draagt, laat zich niet afdwingen. Zij stijgt op wanneer de oppervlakte rustig wordt. Wanneer het tempo afneemt. Wanneer er niets meer verwacht wordt. Misschien gebeurt dat nu. Of misschien later. Beide zijn goed. Wat onder de oppervlakte ligt, heeft tijd.

Er bestaat een vorm van terugkeer die geen stappen nodig heeft. Zij gebeurt zonder dat je beweegt. Zonder besluit. Zonder richting. Het is een stil opnieuw aankomen op een plek die je nooit werkelijk verlaten hebt. Deze terugkeer voelt niet triomfantelijk. Zij is onopvallend. Stil. Bijna onzichtbaar. En toch verandert zij iets fundamenteels. Niet de

wereld, maar de manier waarop je in die wereld staat. De mens hoefde vroeger niet te weten waarnaar hij terugkeerde. Hij wist alleen wanneer hij was aangekomen. Dat aankomen was geen doel, maar een toestand. Een moment waarin er niets ontbrak, terwijl er niets werd toegevoegd.

Misschien is het precies dat wat dit hoofdstuk zoekt. Geen weten. Geen uitkomst. Alleen dat gevoel van stimmigheid. Van overeenstemming tussen binnen en buiten. Tussen adem en omgeving. In deze terugkeer zat geen nostalgie. Geen verlangen naar een ander leven. Zij was niet achterwaarts gericht. Zij was aanwezig. De mens stond waar hij stond en wist dat het genoeg was. Het oude waar hier over wordt gesproken vraagt niet om opnieuw geleefd te worden. Het vraagt niet om gekopieerd te worden. Het vraagt alleen om herinnerd te worden. Als houding. Als diepte. Als maat. Als dit hoofdstuk iets in jou heeft aangeraakt, houd het dan niet vast. Laat het verdergaan. Herinnering werkt het sterkst wanneer zij niet wordt vastgegrepen. Wat wij waren, is geen plek in het verleden. Het is een ruimte onder het heden. Zij opent zich niet door zoeken, maar door loslaten. Niet door willen, maar door toelaten.

Misschien voel je aan het einde van dit hoofdstuk geen helderheid. Misschien ook geen antwoord. Dat is goed. Helderheid behoort tot het denken. Dit boek behoort tot het herinneren. Hier eindigt niets. Hier begint ook niets. Iets zet zich alleen stil voort. Zoals een ademhaling die vanzelf komt. En misschien is dat precies genoeg.

Voordat de mens begon tijd te tellen, voelde hij haar. Niet als een reeks eenheden, maar als beweging in het lichaam, als spanning en ontspanning, als opening en terugtrekking, als groeien en afnemen. Het ritme van de aarde was geen uiterlijk principe waaraan je je moest onderwerpen, maar een levende ordening die in de mens zelf werkte. Het lichaam wist wanneer het tijd was om te gaan en wanneer om te blijven, wanneer om te spreken en wanneer om te zwijgen, wanneer om te handelen en wanneer om te wachten. Dit weten was niet aangeleerd, het was aanwezig, zo vanzelfsprekend als de adem die komt en gaat zonder dat je hem stuurt.

De mens stond niet buiten dit ritme, hij was er deel van. De aarde droeg hem niet alleen, zij antwoordde op zijn aanwezigheid. De grond nam stappen op, de wisseling van de seizoenen tekende het innerlijk, licht en donker vormden niet alleen de dag, maar ook het gevoelsleven. Het lichaam was de eerste maat, niet de gedachte, niet het woord, niet het getal. Moeheid toonde wanneer genoeg genoeg was. Honger toonde wanneer verbinding nodig werd. Kou en warmte gaven richting zonder te bevelen. In deze ervaring was er geen scheiding tussen binnen en buiten. Het weer gebeurde niet alleen om de mens heen, het gebeurde met hem. Regen veranderde de houding, duisternis kantelde de blik naar binnen.

Het ritme van de aarde was niet gelijkmatig. Het kende uitrekken en verdichten, volheid en leegte, beweging en stilstand. Beide waren nodig. Niemand probeerde deze verschillen glad te strijken. De mens wist dat gelijkmatigheid niet leven betekent. Beweging doet dat. Dit ritme is niet verdwenen, maar onderbroken. Het leeft nog, zachter, overlaagd door tikken die niet uit de aarde stammen.

Tijd had toen geen richting. Zij bewoog zich niet als een pijl, maar als een cirkel die zich telkens weer raakt zonder zich te herhalen. Er was geen vroeger waar men om moest